

The Distinction Of The Political Approach From The Philosophical Approach To The Concept Of Westernization In The Thought Of Al-Ahmad And Shaygan

Mohammad Nezhadiran¹ , Rozhan Hesamghazi²

1. PhD in Political Science, Islamic Azad University, Research Sciences Unit, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: ir_1400@yahoo.com

2. Assistant Professor, Political Science Department, Robat Karim Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Rhesam189@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 10 April 2024

Received in revised form: 26
November 2024

Accepted: 28 November 2024

Published online: 21 December
2024

Keywords:

Dariush Shaygan, Jalal Al-Ahmad, Modernity, Tradition, Westernization.

ABSTRACT

This research aims to compare the concept of Westernization in the intellectual literature of Iranian intellectuals specifically focusing on Dariush Shaygan and Jalal Al-Ahmad to understand the root of the differences in their views. By analyzing their attitudes toward this concept, the research will explain the two distinct political and philosophical approaches that characterize Iranian intellectuals' responses to the dominance of Western culture and civilization in Iranian society, and evaluate and compare their strategies for addressing this situation. An analytical-comparative method has been employed in this research. By applying this approach, the study seeks to analyze the concept of Westernization in the intellectual literature of these two intellectuals and examine the relationship between their intellectual origins and intellectual frameworks, highlighting their fundamental distinctions. The main finding of this research indicates that the primary difference in the concept of Westernization between Al-Ahmad and Shaygan is rooted in their divergent philosophical and political approaches when examining the relationship between modern Western civilization and non-European civilizations. The general result reveals that Al-Ahmad's political and economic approach has led to a post-colonial interpretation of Westernization, while Shaygan's philosophical view, grounded in an ontological critique of modernity, has guided his perspectives toward post-modern attitudes.

Cite this article: Nezhadiran, M; Hesamghazi, R. (2024). The Distinction of the political approach from the philosophical approach to the concept of westernization in the thought of Al-Ahmad and Shaygan. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 14(4): 1-19. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.370747.1686>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.370747.1686>

1. Introduction

Westernization emerged during a period when Iran's confrontation with the West and the broader issue of modernity were prominent concerns in Iranian society (Qaysari, 2004: 145-146). The concept of Westernization represented one of the most significant theoretical contributions of Iranian intellectuals, profoundly influencing Iranian thought and culture for decades. A notable aspect was the distinctive interpretations of this concept across different intellectual literatures, which analyzed intellectualism, cultural dynamics, and Iranian society's relationship with modernity.

Jalal Al-Ahmad and Dariush Shaygan stand as two pivotal figures among Iranian intellectuals whose perspectives on Westernization and the relationship between Iranian society and Western modernity cannot be overlooked. Although both intellectuals initially borrowed this concept from Ahmed Fardid, their attitudes toward Westernization diverged substantially.

The main question of this research is: What is the primary difference between the concept of Westernization in the thoughts of Al-Ahmad and Shaygan? The main hypothesis is grounded in their distinct approaches to understanding Westernization. Al-Ahmad employs the concept of Westernization in its political context, specifically addressing the political and economic domination of Western colonial powers¹². In contrast, Shaygan utilizes the concept to describe the ontological domination of European modernity over non-European (Eastern) societies, focusing on the destruction of their spiritual heritage.

2. Methodology

The method employed in this research is the comparative method, a prevalent approach in human sciences that addresses fundamental challenges related to essentialism and the adaptation of social and human phenomena across cultures and religions. This method serves multiple critical functions:

Key Objectives of the Comparative Method

- Clarifies the dimensions of studied phenomena
- Enables critical analysis and re-evaluation
- Facilitates dialogue and cultural interaction

In contemporary humanities and social sciences, the comparative method is fundamentally designed to:

- Activate intellectual historical perspectives
- Stimulate dynamic intellectual engagement
- Generate innovative scholarly insights
- Philosophical Foundation

The comparative method is rooted in the philosophical premise that truth is manifested across world history, society, and nature. By confronting historical intellectual data in a fluid, dynamic manner, this approach enables the emergence of novel perspectives and understanding.

As noted by Sadeghi Shahpar (2008), the comparative method:

- Generates new mental data
- Advances human societal progress
- Continuously generates potential future problems
- Creates innovative subjective insights (Sadeghi Shahpar, 2008: 76-77)

3. Findings

In Al-Ahmad's intellectual framework, Westernization is portrayed as a critical pathological condition affecting Iranian life and culture. He presents the consequences and damages of this phenomenon as a

serious warning and fundamental threat. The suffix "Westernization" itself signifies a diseased state, suggesting that the core essence of the culture has been fundamentally altered and compromised. Essentially, Al-Ahmad argues that the traditional culture has become ill through this transformative connection. (Ashuri, 1997: 134-135)

Shaygan's critique of Western civilization is notably more complex. While he does not deny Western culture's capabilities, he characterizes it as the most dynamic, innovative, and simultaneously tragic human culture. (Shaygan, 1994: 37)

The critical aspect of Shaygan's perspective lies in the relationship between Western and Eastern civilizations. He perceives this relationship as:

- A passive intellectual and cultural imitation
- An unconscious submission by Eastern societies
- A process he terms "Westernization"

This "Westernization" represents a state of profound ignorance towards the West—specifically, a lack of genuine understanding of dominant thought elements that constitute the world's most aggressive and pervasive worldview. (Shaygan, 1977: 51)

4. Discussion and conclusion

A comparative study of Shaygan and Al-Ahmad's perspectives on Westernization reveals significant distinctions in their conceptual understanding and application:

Al-Ahmad's Perspective:

- Utilizes Westernization in a political context
- Focuses on political and economic colonial domination
- Emphasizes resistance against imperial powers
- Rooted in a Marxist intellectual framework
- Employs journalistic, popular, and accessible language
- Targets a broad, general audience

Shaygan's Perspective

- Interprets Westernization through an ontological lens
- Highlights Western modernity's spiritual destruction of Eastern societies
- Prioritizes philosophical and cultural analysis
- Employs complex philosophical discourse
- Targets specialized, intellectually sophisticated audiences

Philosophical and Methodological Distinctions

The core difference in their approaches stems from their intellectual backgrounds:

Al-Ahmad: Primarily a political intellectual who views politics and economics as central to understanding societal distinctions

Shaygan: A philosophical thinker who perceives politics and economy as derivative of deeper ontological foundations

Key Characteristics

1. Al-Ahmad's approach:

- Political-economic focus
- Marxist-influenced critique
- Accessible, direct language

2. Shaygan's approach:

- Philosophical-ontological analysis
- Cultural and spiritual critique
- Complex, nuanced philosophical language

4. Conclusion

Their divergent perspectives demonstrate the multifaceted nature of intellectual engagement with Westernization, reflecting different methodological and philosophical orientations in understanding cultural transformation.

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: Complied with.

Data Availability Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

References

Ashuri, Dariush (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat.

Qayseri, A. (2004). Iranian intellectuals in the 20th century. Tehran: Hermes (inPersian).

Sadeghi Shahpar, Ali. (2008). Methodology of comparative mysticism. *Journal of Religious Studies*, 2(4), autumn and winter period.

Shaygan, Dariush (1977). *Mental idols and eternal memories*. Tehran: Amirkabir. Shaygan, Dariush (1994). *Henry Corbin: Horizons of Iranian Islamic Spiritual Thought*. Translated by Bagher Parham. Tehran: Farzan Rooz.

تمایز رویکرد سیاسی با رویکرد فلسفی به مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل‌احمد و شایگان

محمد نژادایران^۱ , روزان حسام قاضی^۲

۱. دکتری تخصصی علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: ir_1400@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد رباط کریم، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Rhesam189@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	این پژوهش باهدف بررسی مقایسه‌ای مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری روشنفکران ایرانی، به‌صورت موردی داریوش شایگان و جلال آل‌احمد، برای فهم ریشه تمایزات دیدگاه‌های آنها انجام شده و در آن سعی شده تا ضمن تحلیل نگرش آل‌احمد و شایگان به این مفهوم، دو رویکرد متفاوت سیاسی و فلسفی حاکم بر نگرش روشنفکران ایران در مواجهه با سیطره فرهنگ و تمدن غربی بر جامعه ایرانی تبیین و راهکارهای آنها برای رهایی از این وضعیت مورد ارزیابی و مقایسه قرار گیرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۲	روش تحلیلی - مقایسه‌ای در این پژوهش موردتوجه بوده که با به‌کارگیری آن سعی شده ضمن تحلیل مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری این دو روشنفکر و بررسی نسبت خاستگاه فکری آنها با ادبیات فکری و تمایز اساسی میان آنها مورد بررسی قرار گیرد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۰۶	یافته اصلی پژوهش نشانگر آن است که تمایز اصلی مفهوم غرب‌زدگی اندیشه آل‌احمد و شایگان، ریشه در رویکرد متفاوت فلسفی و سیاسی آنها در بررسی نسبت میان تمدن مدرن غربی با فرهنگ و تمدن‌های غیراروپایی است. نتیجه کلی نشان می‌دهد که رویکرد سیاسی و اقتصادی آل‌احمد منجر به استفاده پسااستعماری مفهوم غرب‌زدگی شده درحالی‌که نگاه فلسفی شایگان که مبتنی بر نقد هستی‌شناختی مدرنیته است، دیدگاه‌های وی را به‌سوی نگرش‌های پسامدرن سوق داده است.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱	
کلیدواژه‌ها: جلال آل‌احمد، داریوش شایگان، سنت، غرب‌زدگی، مدرنیته.	

استناد: نژادایران، محمد؛ حسام قاضی، روزان (۱۴۰۳). تمایز رویکرد سیاسی با رویکرد فلسفی به مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل‌احمد و شایگان. فصلنامه علمی نظریه‌های

اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۴(۴): ۱-۱۹. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.370747.1686>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.370747.1686>

۱. مقدمه و بیان مسئله

مدرنیته پدیده مهمی بود که حیات انسان را در سراسر جهان متحول ساخته است. پدیده‌ای که ابتدا در اروپا شکل گرفت و سپس به یک رخداد فراگیر برای حیات بشری مبدل شد. بی‌شک نمی‌توان اهمیت مواجهه با مدرنیته و پیامدهای آن را در تاریخ معاصر ایران نادیده گرفت. شاید بتوان برخورد ایران با تمدن غرب را، بعد از برخورد با اسلام، مهم‌ترین پدیده فرهنگی تاریخ ایران دانست. (بهنام، ۱۳۵۷: ۱۴) مدرنیته برای جوامع غیراروپایی به شکل متفاوتی با جوامع اروپایی تجربه شد. اگر این پدیده از دل فرهنگ و سنت اروپایی و طی یک فرایند چندصدساله تحقق پیدا کرد، برای جوامعی نظیر جامعه ما مهمانی ناخوانده و ناشناس بود که مناسبات زندگی فردی و جمعی ما را یکسره دگرگون ساخت. تجربه‌ای که با گذر زمان بر پیچیدگی‌های ابعاد و تعارضات درونی آن افزوده شده است.

تجربه مدرنیته در ایران عصر پهلوی دوم و پس از کودتای ۲۸ مرداد، حکایت جامعه‌ای است که در شرایط متعارض قرار گرفته بود؛ از طرفی میل بسیار به ترقی مادی داشت و از طرف دیگر، دل مشغول از بین رفتن اصالت ملی، اخلاقی و فرهنگی خود بود. (میرسپاسی، ۱۳۸۴: ۳۷) آمریت پهلوی به‌رغم آن که یک ساختار به‌شدت سنتی داشت، نوعی گفت‌وگو به‌ظاهر مدرن غربی را پیش گرفت تا از طریق گسترش نمادها و نشانه‌های غربی، گاه حتی در شکل افراطی، خود را مؤسس مدرنیزاسیون ایران معرفی نماید. (فکوهی، ۱۳۸۳: ۹۰)

غرب‌زدگی در زمانه‌ای مطرح شد که مسئله رویارویی ایران با غرب و به‌طور کلی موضوع تجدد از موضوعات مطرح جامعه ایرانی بود. (قیصری، ۱۳۸۳: ۱۴۶-۱۴۵) ارتباط با جامعه غربی یک نوع منازعه درونی، در روشنفکر ایرانی ایجاد کرد؛ چراکه از یک طرف به جامعه صنعتی که رویکرد سیاسی و اجتماعی‌اش درمان استبداد است، نیاز دارد و همین دانش غربی هم موجب رشد کشور می‌تواند باشد؛ و از طرف دیگر، یک مسلمان است و به مملکتش عشق می‌ورزد و در این میان مستأصل شده است. (بهنام، ۱۳۵۷: ۸۹-۸۸) تجددگرایی و تجددستیزی واکنش‌های طبیعی بود که تاریخ روشنفکری ایرانی را نمی‌توان از آن جدا دانست.

مفهوم غرب‌زدگی یکی از مهم‌ترین دستاوردهای نظری روشنفکران ایرانی بود که طی دهه‌ها در حوزه فکر و فرهنگ ایرانی اثرگذار بود و نکته قابل توجه تمایزات این مفهوم در ادبیات روشنفکران مختلفی بود که حول این مفهوم به تحلیل وضعیت فکری و فرهنگی و نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته پرداخته‌اند. جلال آل‌احمد و داریوش شایگان دو نمونه از چهره‌های مهم روشنفکری ایرانی هستند که دیدگاه‌های آنها را در خصوص مفهوم غرب‌زدگی و نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته غربی نمی‌توان نادیده گرفت. با آنکه هر دو آنها این مفهوم را از احمد فردید وام‌گرفته بودند؛ ولی نگرش آنها در این خصوص کاملاً متفاوت است.

پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که تفاوت اصلی جایگاه مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل‌احمد و شایگان چیست؟ فرضیه اصلی پژوهش مبتنی بر این است که آل‌احمد مفهوم غرب‌زدگی را در معنای سیاسی آن و در واکنش به سیطره سیاسی و اقتصادی قدرت‌های استعماری غرب به کار می‌گیرد. درحالی‌که شایگان مفهوم غرب‌زدگی را در توصیف سیطره هستی‌شناختی مدرنیته اروپایی بر جوامع غیراروپایی (شرقی) و تخریب میراث معنوی آن مورد استفاده قرار می‌دهد.

۲. ادبیات و پیشینه پژوهش

پژوهش‌هایی که تاکنون درباره مفهوم «غرب‌زدگی» در ادبیات فکری آل‌احمد و شایگان انجام شده کمتر جنبه مقایسه‌ای داشته و بیشتر به توصیف و تحلیل و نقد آنها به‌صورت مستقل پرداخته است. اما در برخی از این آثار دیدگاه‌های هر دو متفکر به‌صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. به‌عنوان نمونه می‌توان به دیدگاه‌های مهرزاد بروجرودی، محمد منصور هاشمی، علی میرسپاسی و افشین متین عسگری اشاره کرد که به بررسی دیدگاه‌های این دو روشنفکر ایرانی در خصوص غرب و غرب‌زدگی پرداخته‌اند.

مهرزاد بروجرودی (۱۳۷۷) در کتاب «روشنفکران ایرانی و غرب» سعی دارد در قالب یک پروژه واحد و با به‌کارگیری رویکرد فوکویی به‌نقد دیدگاه‌های انتقادی روشنفکران ایرانی به غرب پرداخته و آن را نوعی واکنش سطحی در بستر شرق‌شناسی وارونه می‌داند. وی دیدگاه آل‌احمد درباره غرب‌زدگی را نوشته‌ای جسورانه می‌داند که منجر به یک رویکرد انتقادی از فعالیت صدساله روشنفکری تجددخواه ایرانی شده و یک

جایگزین بومی‌گرایانه بر محور هویت ملی و قومی ارائه نموده است. همچنین معتقد است وی باتوجه‌به مذهب به‌عنوان عاملی در مقابل غرب‌زدگی یکبار دیگر راه همراهی میان روشنفکران و روحانیون سنتی را فراهم ساخت. (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۲۲-۱۰۷) داریوش شایگان اما برای بروجردی فیلسوفی آزاداندیش است که با فلسفه غرب و میراث معنوی شرق به‌خوبی آشنایی دارد. وی با مرور سیر تغییرات فکری شایگان، تحول نظام مفهومی او را نمایشگر دگردیسی گفتمان شرق‌شناسی وارونه می‌داند؛ هر چند که بروجردی دیدگاه‌های نخستین شایگان در خصوص تلقی اسلام به‌عنوان سرچشمه آغازین هویت ایرانی را با آل‌احمد قابل‌مقایسه می‌داند. (بروجردی، ۱۳۷۷: ۲۳۱-۲۲۱)

یکی دیگر از کسانی که به بررسی رویکرد آل‌احمد و شایگان در خصوص مباحث مرتبط با موضوع غرب‌زدگی در اندیشه آنها با محوریت دیدگاه‌های فردید درباره غرب و غرب‌زدگی می‌پردازد، محمد منصور هاشمی (۱۳۸۳) در کتاب «هویت اندیشان و میراث فکری احمد فردید» است. وی در فصلی از این کتاب با عنوان «ارزیابی شتاب‌زده» سعی دارد تا نوشته‌های آل‌احمد را به‌عنوان اولین و معروف‌ترین موقف اندیشه فردید معرفی کند. به‌زعم وی، آل‌احمد با وجود صداقت، شجاعت و دردمندی در طرح موضوع غرب‌زدگی، فاقد پشتوانه فکری و ذهن منطقی و روحیه علمی لازم است. (هاشمی، ۱۳۸۳: ۱۶۸-۱۴۷)

علی میرسپاسی (۱۳۹۵) در آثار مختلف خود مفهوم غرب‌زدگی را در اندیشه روشنفکران ایرانی نقد می‌کند و آن را اندیشه‌ای کل‌نگر، کاملاً انتزاعی و ناآشنا می‌داند که جلوه‌ای از فردیسم قلمداد می‌شود. به اعتقاد وی روشنفکران این دوره تحت عنوان نقد پدیده غرب‌زدگی به‌نقد فرهنگ سیاسی سکولار که منجر به نفی هویت اسلامی جامعه ایران شده بود، پرداخته‌اند و نمونه بارز آن در آثار آل‌احمد به‌خوبی قابل مشاهده است. به‌زعم وی نقد آل‌احمد از فرهنگ سیاسی سکولار به دلیل نادیده‌گرفتن فرهنگ اسلامی ایران بود. (میرسپاسی، ۱۳۹۵: ۵۰) در نگاه وی کتاب «غرب‌زدگی» آل‌احمد نوعی کوچک‌انگاری مدرنیزاسیون و نقد همه صورت‌های زندگی مدرن در جامعه ایرانی حال حاضر است. میرسپاسی هم معتقد است که شایگان در نقد غرب‌زدگی، اندیشه ماوراءالطبیعه را چنان با رویکرد سنتی معنوی در مناطق غیرغربی پیوند می‌دهد که گویی آنها در جریانی پیوسته، با یکدیگر زیست مشترک داشته‌اند. (میرسپاسی، ۱۳۸۶: ۷۰-۵۶)

افشین متین‌عسگری (۱۳۹۵) از دیگر کسانی است که به بحث‌های آل‌احمد و شایگان درباره جدال‌های فرهنگی غرب‌ستیزانه می‌پردازد. وی غرب‌زدگی آل‌احمد را مرثیه پرخواننده‌ای می‌داند که با هیچ الگوی فلسفی یا ایدئولوژیکی مطابقت ندارد. اما ویژگی اصلی آن نقد مدرنیته بود که از تمرکز مارکسیستی آن بر استعمار و امپریالیسم به‌سوی نقد سلطه فن‌سالارانه اروپایی کشاند که در آن رویارویی شخصیت ایرانی را با غرب در طول تاریخ توصیف می‌کند. (متین‌عسگری، ۱۳۹۵: ۱۷۸-۱۸۹) برداشت شایگان از نسبت جامعه ایرانی با مدرنیته را هوشمندانه‌ترین برداشت حلقه نصر و کرین می‌داند که در آن واکنش‌های روشنفکران آسیایی به مدرنیته اروپایی تهی و توهمی و برنامه‌های بازگشت به فرهنگ بومی را شکست‌خورده می‌داند. (متین‌عسگری، ۱۳۹۵: ۲۱۴-۲۱۶)

بیژن عبدالکریمی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان جلال آل‌احمد، غرب‌زدگی و ضرورت بازگشت در صدد است تا دریافت جلال آل‌احمد از معنا و مفهوم «غرب و غرب‌زدگی»، تلقی او از علل و ریشه‌های پدیدار تاریخی غرب‌زدگی و نیز فهم وی از سنت و دلایل ضرورت بازگشت به سنت را، که نقشی اساسی در شکل‌گیری فضای ذهنی (پارادایم) تفکر اجتماعی ما ایرانیان در دوره معاصر ایفا کرده‌اند، به خصوص در قیاس با بصیرت‌های بنیادین متفکر معاصر، سید احمد فردید، مورد نقد و بررسی قرار دهد. پارادایمی که پس از گذشت حدود نیم قرن از زمان ظهور آن، بر ذهن و اندیشه و فضای اجتماعی جامعه ایرانیان غلبه دارد. (عبدالکریمی، ۱۳۸۹)

در مقاله دیگری تحت عنوان غرب‌زدگی جلال آل‌احمد نقدی بر مدرنیسم سطحی و مدرنیزاسیون وابسته عصر نوشته محمد نژادایران و روزان حسام‌قاضی (۱۴۰۱) تلاش شده زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی شکل‌گیری مفهوم غرب‌زدگی در اندیشه آل‌احمد موردتوجه قرار گیرد و اینکه آل‌احمد نقدهای قابل‌توجهی به مدرنیزاسیون وابسته و مدرنیسم سطحی عصر پهلوی مطرح کرد؛ اگرچه در طرح یک ایده جایگزین برای برون‌رفت از وضعیت غرب‌زدگی ناتوان بود و در نهایت با ارائه راهکارهای سیاسی برای تقویت مذهب و روحانیت به‌عنوان یک نیروی اجتماعی سنتی زمینه‌ساز شکل‌گیری نوعی غرب‌ستیزی سیاسی برآمده از تجددستیزی فرهنگی شد. (نژاد ایران و حسام‌قاضی، ۱۴۰۱: ۱۶۹-۱۹۱)

به طور کل نقطه متمایز مقاله مذکور در مقایسه با آثار اشاره شده این است که در این مقاله با رویکرد مقایسه‌ای به بررسی نگاه جلال آل احمد و شایگان به مفهوم غرب‌زدگی پرداخته شده است، بنابراین رویکرد جلال آل احمد به غرب‌زدگی را در قالب پسااستعماری بررسی کرده که منجر به سیاسی شدن این رویکرد گشته است اما در رویکرد فلسفی شایگان رابطه سیاسی و اقتصادی غرب و شرق از اهمیت ثانویه برخوردار بوده و غرب‌زدگی نتیجه ماهیت متفاوت غرب مدرن مبتنی بر نقد هستی‌شناختی مدرنیته است.

۳. روش‌شناسی

روش مورد استفاده در این پژوهش روش مقایسه‌ای - تطبیقی به‌عنوان یکی از روش‌های متداول در علوم انسانی است که با گذر از مشکلات و تنگناهای اساسی در ارتباط با مسئله ذات‌گرایی و تطبیق پدیده‌های اجتماعی و انسانی در تمام فرهنگ‌ها و ادیان جهت روشن کردن ابعاد پدیده مورد مطالعه، امکان نقد و داوری دوباره آن را فراهم می‌نماید و راه را برای گفتگو و تعامل میان فرهنگ‌ها باز می‌کند. در حال حاضر در علوم انسانی و اجتماعی روش تطبیقی مبتنی بر فعال و سیال نمودن ذهن تاریخ بشری است، و یکی از روش‌های فکری رایج و اساسی به شمار می‌رود: «این روش اساساً بر این فلسفه مبتنی است که حقیقت در کل جهان، تاریخ، جامعه و طبیعت متجلی است. از این رو برای حرکت به سوی حقیقت ناگزیر باید به صورت شناور، داده تاریخی ذهن بشر را با همدیگر مواجه سازیم تا امکان پیدایش نکته‌های جدید فراهم شود.» (صادقی شهپر، ۱۳۸۷: ۷۶-۷۷) به نظر گلدستون «نظریه‌های عمومی انقلاب توان درک تفاوت‌ها را ندارد. بنابراین پژوهشگران برای بررسی ریشه‌های انقلاب‌ها توجه خود را از نظریه‌های عمومی خشونت سیاسی به مطالعات تاریخی و تطبیقی در خصوص ساختار انواع متفاوت دولت‌ها، و روابط کشاورزی معطوف نمایند.» (گلدستون، ۱۳۸۵: ۲۰)

در واقع با توجه به این سطح تحلیل، این تعریف بازتاب سنت‌هایی چون تحلیل بین فرهنگی در حوزه انسان‌شناسی و مردم‌شناسی، تحلیل بین جامعه‌ای در جامعه‌شناسی، تحلیل بین کشوری در علوم سیاسی، تحلیل تاریخی تطبیقی در علم تاریخ، تحلیل روان‌شناسی تطبیقی در حوزه روان‌شناسی را در بر گرفته است. «در روش تطبیقی، هدف اصلی تبیین واقعیت‌های کلان است. مقایسه و تطبیق حائز نقش و جایگاه محوری در همه علوم تاریخی کلان از جمله جامعه‌شناسی است، علمی که موضوعات اصلی مطالعه آن‌ها ساختارهایی بسیار پیچیده متفاوت و نوظهورند که دارای ویژگی‌های مشترک و جنبه و ابعاد منحصر به فردند. در این علوم، برای درک هر ساختار باید آن را با مقولات و الگوهای آرمانی، سنجی رده‌ای و یا با ساختارهای دیگر مقایسه کرد.» (نوذری، ۱۳۸۷: ۲۳۸)

مهم‌ترین موضوع در رهیافت مقایسه‌ای مشخص نمودن موارد مشابه و متفاوت در موضوع مورد مطالعه است. در این پژوهش زمینه مشترک این مقایسه شرایط زمانی دو روشنفکر است که تقریباً دیدگاه‌های هر دو درباره موضوع غرب‌زدگی به دوران پهلوی دوم تعلق دارد و تلاش شده تا نقاط افتراق و ریشه تفاوت دیدگاه آن‌ها در این خصوص بررسی و تحلیل شود.

۴. چهارچوب مفهومی

نیچه یکی از نخستین و مهم‌ترین منتقدین مدرنیته با نقد نظام ارزشی مدرنیته آن را نشانه انحطاط انسان برتر می‌دانست و به‌صراحت اعلام می‌کرد که: «همگانی‌ترین نشانه این عصر از زمان مدرن: آدم در نظر خویش قدرت خود را به وضعی باورنکردنی از دست داده است. از زمانی دراز دیگر قهرمان عالم وجود نیست.» (نیچه، ۱۳۷۶: ۷۰) ایرانیان نیچه واکنشی به ایده یکسان‌ساز برابری انسان مدرن بود که جزء آرمان‌های انسان‌شناسی مدرنیته به حساب می‌آید؛ درحالی‌که نیچه آن را عامل تقلیل خصلت‌های برتر و نبوغ انسانی می‌دانست.

نیچه انسان‌گرایی مدرن را دنباله این تصور مسیحی می‌دانست که انسان را به وجوه ذهنی و روحی تقلیل داده و وجوه جسمانی و غریزی انسان را نادیده گرفته است. به اعتقاد وی مسیحیت آدمی را تنها در روح درک می‌کند و اراده را از وی می‌گیرد و به انسان این امکان را نمی‌دهد تا حواس خود را در زمین متمرکز سازد (نیچه، ۱۳۵۲: ۴۱) نیچه مفهوم سوژه مدرن را برآیند سنت متافیزیک افلاطونی و اخلاق مسیحی تلقی می‌کند که دستاوردی جز بی‌ارزش کردن زندگی طبیعی انسان از طریق فرافکنی متافیزیکی جهان ماورای محسوسات ندارد

منتقد مهم دیگری که با الهام از رویکرد نیچه به نقد مدرنیته پرداخت، هایدگر بود. نقد وی به نیست‌انگاری فرهنگ مدرن، با آنکه با الهام از انگاره‌های نیچه‌ای شکل گرفته است؛ اما به دلیل آنکه بر هستی‌شناسی تمدن مدرن استوار است و از رویکردهای روان‌شناختی و تاریخ طبیعی فراتر می‌رود، به مراتب بنیادی‌تر و عمیق‌تر است. به‌زعم هایدگر انسان مدرن از دامن یک بحران، به‌سوی بحران دیگری حرکت کرده که منجر به پوشیدگی هستی است و به همین دلیل هم هایدگر عصر مدرن را عصر فراموشی هستی می‌داند. (Heidegger, 1962: 2-30)

هایدگر معتقد است یکی دیگر از دستاوردهای مدرنیته که در حذف هستی و غفلت‌آفرینی نسبت به آن نقش منحصر به فردی دارد سیطره ابزارگرایی تکنولوژیک است. او به‌سادگی مسئله تکنولوژی را به اشیا محدود نمی‌کند، بلکه نشان می‌دهد، مسئله تکنولوژی پیوند نزدیکی با انسان دارد. (Campbell, 2011: 13)

بحث پیرامون بحران ارزشی و خلأ معنایی جهان مدرن حتی در آثار حامیان رادیکال مدرنیته هم به چشم می‌خورد. مارشال برمن معتقد است که «انسان مدرن، خود را در غیبت و خلأ عظیم ارزش‌ها، و در عین حال در متن فراوانی عظیم امکانات می‌بیند.» (برمن، ۱۳۷۹: ۲۳)

بی‌شک مدرنیته وضعیتی را در اروپا و حتی سراسر جهان ایجاد کرد که ضمن فروپاشی یا تضعیف نظم سنتی جوامع پیشامدرن وضعیت تازه‌ای در این جوامع ایجاد کرد که در بسیاری از جوامع غیراروپایی منجر به شکل‌گیری واکنش‌های مختلفی شد. برخی از این واکنش‌ها به شکل بنیادین و رادیکال منجر به غرب‌ستیزی یا مدرنیته‌ستیزی شد. نمونه بارز آن فرانتیس فانون بود که به‌صراحت اعلام کرد: «اقدامات غربی، ویژگی غربی، سبک غربی از این پس نباید ما را فریب دهد و به سنگلاخ‌های سخت سوق دهد. این خواست را داشته باشیم که از غرب تقلید نکنیم. قدم‌هایمان را در مسیری نو بگذاریم و ذهنمان را در مسیری تازه به کار اندازیم و تلاش کنیم تا یک انسان کلی بسازیم؛ یعنی آن چیزی را که غرب از ساختش درمانده شده است!» (فانون، ۱۳۶۱: ۱۰-۹)

بی‌شک نظریه «غرب‌زدگی» مهم‌ترین نظریه در واکنش به‌مواجهه ایرانیان با مدرنیته در تاریخ معاصر ایران تلقی می‌شود. فریدید مفهوم «غرب‌زدگی» را که سپس توسط جلال آل‌احمد در کتاب معروفش، غرب‌زدگی، رایج شد، ابداع کرد و پس از انقلاب ۱۹۷۹ ایران، در زمره آموزه‌های ایدئولوژیک اصلی حکومت جدید اسلامی ایران قرار گرفت. این مفهوم در اندیشه فریدید از عمق فلسفی زیادی برخوردار بود. او با الهام از نقد هایدگر به تاریخ ماوراءالطبیعه اروپایی، صورت نوعی غرب به معنای تاریخی آن را برتری‌طلبی و سلطه‌گری می‌دانست که همواره با نفی حق و حقیقت همپوشانی دارد. (معارف، ۱۳۸۰: ۴۲۴) و غرب‌زدگی را مترادف با خود بنیادی عقل انسانی و مرجعیت آن در نسبت با خداوند و جهان می‌دانست. (فریدید، ۱۳۹۵: ۲۱)

۵. مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری آل‌احمد

دیدگاه‌های آل‌احمد درباره مفهوم غرب‌زدگی نخستین بار در کتاب «غرب‌زدگی» وی مطرح شد. این اثر آغاز دوره‌ای جدید در زندگی و اوج تحول فکری وی تلقی می‌شود. در آثار بعدی او شاهد تکرار مضامین غرب‌زدگی در حوزه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی از نگاه وی هستیم، اما هیچ یک از آثار او اهمیت و جایگاه این اثر مهم را پیدا نمی‌کند. برخی کتاب «غرب‌زدگی» آل‌احمد را با مانیفست حزب کمونیست که توسط مارکس و انگلس نوشته شده و یا دوزخیان زمین اثر مشهور فانون قیاس می‌کنند (براهنی، ۱۳۹۳: ۷۳) آل‌احمد در طرح موضوع غرب‌زدگی به‌شدت تحت تأثیر فضای تجدیدستیز حاکم بر روشنفکری آن دوره قرار داشت.

کتاب «غرب‌زدگی» آل‌احمد تأثیر گسترده‌ای در حوزه فکری و فرهنگی ایران داشت. بی‌شک وی مروج اصلی این مفهوم در میان افشار مختلف جامعه ایران بود. البته زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ناشی از مدرنیزاسیون شتاب‌زده و وابسته دوران پهلوی هم بستر مناسبی برای پذیرش این مفهوم در جامعه ایرانی مهیا ساخت. با رواج اصطلاح غرب‌زدگی پس از چاپ و نشر کتاب جلال آل‌احمد، می‌بینیم که تمایل و تلاش برای تعریفی جدید از هویت تاریخی و انسانی در ایرانیان ایجاد شده و پرسش‌هایی همچون ما کیستیم و در جهان هستی در کجا قرار داریم برای جامعه ایرانی مطرح شده است. (آشوری، ۱۳۴۷: ۱۶)

آل‌احمد با تأثیرپذیری از برخی نظرات فریدید درباره دیدگاه‌های هایدگری درباره ماهیت ذاتی تکنولوژی، غرب را فراتر از یک ماهیت امپریالیستی قلمداد می‌کند. وی کشورهای غربی را ممالک پیشرفته یا ممالک صنعتی یا ممالک مترقی می‌داند که شامل همه کشورهای

می‌شود که قادرند به کمک تکنولوژی، مواد اولیه یا خام را به صورت پیچیده‌تری درآورند و همچون کالایی به بازار ارائه دهند. (آل احمد، ۱۳۷۳: ۱۸)

غرب‌زدگی در نگاه وی یعنی عوارض رابطه خاص اقتصادی (و لاجرم سیاسی) میان این دودسته ممالک شرق و غرب که رابطه دوطرفه یک معامله یا رابطه دوطرفه یک معاهده نیست، بلکه چیزی است در حدود «رابطه ارباب و بنده». (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۷)

غرب‌زدگی برای آل احمد مفهومی فراتر از سلطه ماشین است. به باور وی جبر ماشین به دنبال خود، زندگی شهری می‌آورد و این زندگی شهری عواقبی دارد که دنباله‌ای از جداسدن از زمین است. برای اینکه به شهری مهاجرت کنی باید از زمین آبا و اجدادی جدا شوی یا از روستای اربابی گریخته یا از سرگردانی ایل خسته بشوی و بگریزی و این همان اولین پارادوکسی است که حاصل غرب‌زدگی ما است. (آل احمد، ۱۳۵۷ الف: ۴۱)

غرب‌زدگی یک مفهوم منفی در ادبیات فکری وی است که نشان از یک نوع بیماری در زندگی و فرهنگ ماست و پسوند «زدگی» در آن حکایت از ماهیت بیمارگونه آن است. به عبارت دیگر آن امر اصالت دارد و قائم به ذات است که در این سو بوده؛ یعنی اساساً فرهنگ گذشته ما، بر اثر این ارتباط بیمار شده است. (آشوری، ۱۳۷۶: ۱۳۵-۱۳۴) آل احمد به صراحت این وضعیت بیمارگونه را چنین توصیف می‌کند: «غرب‌زدگی می‌گویم همچون وبازدگی و اگر به مذاق خوشایند نیست بگویم گرم‌زدگی یا سرمازدگی. اما نه. دست کم چیزی است در حدود سن‌زدگی. دیده‌اید که گندم را چطور می‌پوسانند؟ از درون. پوسته سالم بر جاست اما فقط پوست است.» (آل احمد، ۱۳۷۳: ۲۱)

مدرنیزاسیون شتاب‌زده عصر پهلوی که منجر به تحولات ظاهری و سطحی و ناگهانی در جامعه ایرانی شده بود شرایطی را فراهم کرده بود که جامعه ایرانی را دستخوش یک بحران هویت جدی ساخت. فخرالدین شادمان از جمله نخستین روشنفکرانی بود که در کتاب «تسخیر تمدن فرنگی» که در ۱۳۲۶ منتشر کرد و مجموعه مقالاتی که در مجله یغما نگاشت، تلاش کرد تا ابتذال و تقلید سطحی از فرهنگ غربی را در جامعه ایران عصر خود نقد کند. شادمان پیروزی تمدن فرنگی در ایران را آخرین شکست ما می‌دانست. (شادمان، ۱۳۲۶: ۲۳) آل احمد در نقد این وضعیت ظاهری سطحی به شکل جدی‌تری نقد می‌کند. او در توصیف این وضعیت به صراحت می‌گوید: «ما شبیه به قومی از خودبیگانه، در لباس و خانه و خوراک و ادب و مطبوعاتمان هستیم و خطرناک‌تر از همه در فرهنگمان. فرنگی‌مآب می‌پروریم.» (آل احمد، ۱۳۷۳: ۶۷) آل احمد در نقد بی‌هویتی و ابتذال فرهنگی افراد غرب‌زده با لحنی تند و ادبیاتی پرخاشگرانه آنها را چنین توصیف می‌کند: «آدم غرب‌زده شخصیت ندارد، چیزی بی‌اصالت، خودش و خانه‌اش و حرف‌هایش، بوی هیچ چیزی را نمی‌دهد، ملغمه‌ای است از انفراد شخصیت و شخصیت خالی از خصیصه، چون تأمین ندارد، تقیه می‌کند و درعین حال که خوش تعارف و خوش برخورد است، به مخاطب خود اطمینان ندارد و چون سوءظن بر روزگار ما مسلط است، هیچ وقت دلش را باز نمی‌کند.» (آل احمد، ۱۳۷۲: ۴۱۶)

نقد آل احمد به وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی در تمام آثارش حتی آثار ادبی وی هم به خوبی قابل مشاهده است. در بخش‌هایی از کتاب «مدیر مدرسه»، نویسنده دیدگاه‌های خود در مورد غرب‌زدگی را دربارهٔ معلمان فرنگی‌مآب با واژه‌هایی مانند کراواتی، کت و شلوارهای فرنگی، بریانتین‌زده و... به تصویر می‌کشد. (آل احمد، ۱۳۷۶: ۷۲) وی در توصیف ابتذال مطبوعات و مجلاتی که در آن دوره منتشر می‌شوند به صراحت می‌گوید: «اغلب مجلات هفتگی ما درست به فواش دوره‌گرد می‌مانند که هفت‌قلم آراسته کنار خیابان پرسه می‌زنند، یک شکلک زیباروی انبانی از کثافت و زشتی و ناهنجاری و بیماری؛ و خوانندگان را چنان تربیت کرده‌اند که جز عکس‌های لخت را نمی‌بینند یا تصاویر فجیع تصادفات آدم‌های مثله شده را.» (آل احمد، ۱۳۵۵: ۱۹) به نظر می‌رسد نظریه «غرب‌زدگی» برای آل احمد مهم‌ترین و اصلی‌ترین ایده ذهنی وی تلقی می‌شود که در آثار مختلف وی به اشکال گوناگون بیان شده است. کتاب «در خدمت و خیانت روشنفکران» مهم‌ترین اثرش بود که خود آن را جلد دوم غرب‌زدگی می‌نامید (دهباشی، ۱۳۷۸: ۱۶-۱۵).

۶. مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری شایگان

شایگان متفکری با منابع فکری مختلف و دوره‌ها و سیر تحول فکری خاصی است که موجب شده بررسی مفاهیم مختلف در ادبیات فکری‌اش واجد پیچیدگی بیشتری نسبت به سایر متفکران و روشنفکران معاصر ایران باشد. وی در طول حیات فکری خود از متفکران و اندیشمندان

زیادی تأثیر پذیرفته است. خود به‌صراحت می‌گوید: «در زندگی دوره‌های گوناگون داشته‌ام، دوره کنونی، و بعد دوره کانتی و سپس تمایل به ایده‌آلیسم آلمان، هایدگر و مکتب فرانکفورت و بعد شیفتگی‌ام به تفکر فوکو و دلوز.» (شایگان، ۱۳۹۷: ۱۳۴)

نظرات اصلی شایگان درباره مفهوم «غرب‌زدگی» به‌صورت مفصل در کتاب «آسیا در برابر غرب» که در سال ۱۳۵۶ منتشر شده مطرح می‌گردد. فهم درست مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری وی مستلزم شناخت رویکرد وی به مفهوم غرب به‌عنوان بستر پیدایش و بسط مدرنیته و نسبت آن با تمدن‌ها و میراث فرهنگی شرق است. شایگان در دوره نخست حیات فکری خود در نقد مدرنیته رویکردی نیچه - هایدگری دارد. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۸-۴۷) مدرنیته غربی برای شایگان نوعی حرکت نزولی از ارزش‌های کهن معنوی در حیات انسانی تلقی می‌شود. به باور وی سیر اندیشه غربی در راستای ابطال تدریجی جمله معتقداتی است که میراث معنوی تمدن‌های شرقی را شکل می‌دهند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۳) وی در توصیف این سیر نزولی به‌صراحت می‌گوید: «در تحول فکری مغرب‌زمین حرکتی از زبر به زیر، از عقل به غریزه، از غایت‌بینی و معاد به تاریخ‌پرستی، از روحانیت به تعقل، از استغراق مدهوشانه انسانی که محو در مطلق است به‌سوی خودیابی فزون‌خواه نفس بیش از حد متورمی که در برابر خدا و طبیعت قد علم می‌کند، صورت‌گرفته است.» (شایگان، ۱۳۵۵: ۲۰)

نقد شایگان به مبانی نیست‌انگارانه تمدن غربی به معنای نفی قابلیت‌های این تمدن نیست و او فرهنگ غرب را پرتحرک‌ترین، نوآورترین و عین حال تراژیک‌ترین فرهنگ بشری قلمداد می‌کند. (شایگان، ۱۳۷۴: ۳۷) اما آنچه در نگاه شایگان به غرب اهمیت دارد نسبتی است که بین تمدن غربی و شرقی برقرار می‌کند. در این نسبت برای جوامع شرقی نوعی تقلید و تسلیم منفعلانه فکری و فرهنگی و تمدنی موجود است که ناآگاهانه برقرار شده است و جوامع شرقی را در وضعیتی قرارداده که شایگان از آن به «غرب‌زدگی» نام می‌برد. این وضعیت یعنی جهل نسبت به غرب، یعنی عدم آشنایی با عناصر غالب اندیشه‌ای که نهایتاً مسطرتین و مهاجم‌ترین روش جهان‌بینی موجود در دنیا است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵۱)

وی اساس غرب‌زدگی را نوعی عدم شناخت از ذات حقیقی تمدن مدرن غرب می‌داند. این عدم شناخت باعث می‌گردد که ظاهر امر را با خود امر اشتباه کنیم و مظاهر تمدن غربی را به کارآمدی منحصر به فرد دستاوردهای تکنیکی‌اش محدود کنیم و از تفکری که در پس این رشد جریان دارد، غافل بمانیم و عدم دستیابی به مرکز محرک اندیشه غربی، موجب شیفتگی می‌شود و این شیفتگی نیز فلج فکری ایجاد می‌کند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵۶)

عدم شناخت درست تمدن غربی و مبانی فکری و فرهنگی آن ناشی از وضعیت انفعالی تمدن‌های غیراروپایی است. شیفتگی ظاهری به این تمدن قدرت هرگونه درک و تعریف یک نسبت منطقی با آن را از بین خواهد برد. به‌زعم شایگان آنچه شاید شرایط ما را از اروپاییان شکننده‌تر می‌کند این است که در برابر تحرک تمدن غربی ایستاییم، یعنی از الگوهای غربی تقلید می‌کنیم و تلاش داریم از کاروان تاریخ عقب نمانیم. (شایگان، ۱۳۵۵: ۵۹) برای شایگان این فرایند ناشی از یک غفلت و عدم شناخت است که گریبان‌گیر جوامع غیراروپایی شده است.

به‌زعم وی در دوره‌ای که تمدن مدرن اروپایی در حال شکل‌گیری و رشد است تمدن‌های آسیایی نظیر تمدن ما در وضعیت افول قرار می‌گیرند. (Shayegan, 1992: 15) وی غرب‌زدگی را نوعی وضعیت «موتاسیون» می‌داند که در آن ما نه اندیشه غربی و نه خاطره قومی خود را داریم؛ به‌زعم وی موتاسیون بروز پدیده‌ای جدید است که با سلسله علل پیشین ارتباطی مستقیم ندارد و از آنجاکه خود نقطه عطف و سرآغاز تسلسل تازه‌ای است، می‌تواند به هر شکلی حتی غیرممکن‌ترین‌شان جلوه کند. (شایگان، ۱۳۵۶: ۸) این وضعیت در نظر او حاصل برخوردهای پارادوکسیکال دو فرهنگ متفاوت است. انسان غرب‌زده در نگاه شایگان شباهتش به انسان شرقی از این روست که هنوز دارای جهل و ناآگاهی بسیاری از بقایای جهان‌بینی کهنه خود است؛ و تشابهش به انسان توده‌ای غربی و مدرن شده از این جهت است که مثل او مصرف‌گرا و مشتاق بسیاری از ارزش‌های جامعه غربی شده است. بنابراین، نه عین انسان توده‌ای غربی است نه انسان شرقی قبلی که دیگر چیز زیادی از آن باقی نمانده است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۱۵۷)

وضعیت تاریخی جوامع غرب‌زده نظیر جامعه ما برای شایگان یک وضعیت خاص است که در آن ما هم اکنون در سرنوشت خود با دنیای غرب شریک هستیم. در این شرایط شرق غربی شده است، یعنی چه بخواند و چه نخواهد. برای درک این معنا باید روشن‌بین بود و شجاعت

رویاری با آن را داشت. به باور وی خطری که ما را تهدید می‌کند بسیار شدیدتر است. ما نه مانند جوامع صنعتی غربی اندیشه علمی صنعتی را تولید کرده‌ایم و نه دستاوردهای آن را تصور کرده‌ایم. فرصت آن را هم نداشته‌ایم که خود را با شرایط و شیوه جدید زندگی و احساس انطباق دهیم. در نتیجه نه تلاش آن را داشتیم که پادزهر مخصوص خود را ایجاد کنیم و نه آنکه خود را علیه این هجوم، مجهز و مصون سازیم. (شایگان، ۱۳۵۵: ۹۴) به باور شایگان ما بیش از جوامع مدرن غربی در معرض خطرات و آسیب‌های مدرنیته قرار داریم. او تلاش دارد تا نشان دهد که بحرانی که ما را تهدید می‌کند دوچندان خطرناک‌تر از جوامع مدرن غربی است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۶)

دیدگاه‌های شایگان به غرب و پدیده غرب‌زدگی در دوران دوم حیات فکری اش به شدت دستخوش تغییر و تعدیل می‌شود. او بر این باور است که تمدن مدرن غربی به برکت نهادهای اجتماعی سیاسی خود، میراث کل بشریت شده است. همه جوامع گوناگون غیراروپایی علی‌رغم خاستگاه و هویت فرهنگی مختلف و متنوعی که دارند، غربی شده‌اند، زیرا تجسم حقوق بنیادین بشرند که از دستاوردهای اصلی عصر روشنگری محسوب می‌شود. (شایگان، ۱۳۸۰: ۷۳) وی سیطره فراروایت تمدن غربی بر عالم را به‌عنوان یک واقعیت اجتناب‌ناپذیر به رسمیت می‌شناسد و به این نتیجه می‌رسد که همه تمدن‌های کره خاکی باید تابع مدرنیته باشند، خود را با آن انطباق دهند و از آن الهام گیرند، در غیر این صورت از مسیر رشد جهان باز خواهند ماند؛ چراکه ارزش دیگری در دنیای مدرن وجود ندارد که بتوان آن را جایگزین مدرنیته کرد. (شایگان، ۱۳۸۰: ۳۱-۳۰)

۷. بررسی تطبیقی دو دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های آل احمد و شایگان به مقوله غرب‌زدگی و طرح آن به صورت یک نظریه منسجم نشان می‌دهد که نقاط اشتراک و اختلاف مهمی در این دو چهره فکری به چشم می‌خورد که بدون توجه به آنها نمی‌توان مقایسه درستی از اندیشه‌هایشان ارائه کرد.

۷-۱. اشتراکات دو دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بی‌شک نخستین نقطه مشترک در نظریه غرب‌زدگی این دو متفکر تأثیرپذیری آنها از دیدگاه‌های احمد فرید است. فرید، در مقام فیلسوف توانسته بود یک مفهوم تازه به زبان فارسی ارائه نماید که در سیر اندیشه‌ورزی اهمیتی پیدا کند و آن مفهوم «غرب‌زدگی» بود. (آشوری، ۱۳۷۶: ۳۰۶) مفهومی که عیناً در ادبیات فکری آل احمد و شایگان به کار برده شده است. آل احمد به صراحت در خصوص این تأثیرپذیری می‌گوید: «من این تعبیر غرب‌زدگی را از افادات شفاهی سرور دیگرم حضرت احمد فرید گرفته‌ام.» (آل احمد، ۱۳۷۳: ۱۶) و شایگان هم در محافل «فریدیه» که در منزل امیرحسین جهانگیر در سال‌های دهه ۵۰ برگزار می‌شد و فرید سخنران و چهره شاخص آن بود، حضور فعالی داشت؛ ضمن اینکه روایت هایدگری وی از غرب و مدرنیته در کتاب «آسیا در برابر غرب» به روکرد هایدگری فرید به مدرنیته به‌عنوان یک وضعیت نیست‌انگارانه بسیار نزدیک است.

نقطه اشتراک دوم آنها بستر فکری و فرهنگی در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ شمسی ایران عصر پهلوی دوم است. توسعه ناموزون دهه‌های ۴۰ و ۵۰ با گسترش ناامنی هستی‌شناختی همراه بود و رگه‌های این ناامنی را می‌توان در اندیشه‌های روشنفکران و از آن میان، شاعران این دوران شناخت و دریافت. تحولات اجتماعی اقتصادی این دوره در ایران که با موج فزاینده مهاجرت روستاییان به شهرها، افزایش و تراکم فیزیکی جمعیت و ناهمگونی فرهنگی و قومی و توسعه جمعیت غیرمتجانس در شهرهای بزرگ و به‌ویژه در شهر تهران همراه بود، به گسترش شهرگرایی افراطی و گسترش ناموزون زمانی و مکانی زندگی اجتماعی انجامید. نفوذ فرهنگ تجدد، بدون آمادگی مناسب بسترهای ساختاری و فرهنگی، فرایند نوسازی را از پشتوانه توازن فرهنگی محروم ساخت و علاوه بر آن، پیوندهای اجتماعی، خانوادگی و محلی به شدت تضعیف شدند. (قانعی راد، ۱۳۸۸: ۱۰۰)

سومین نقطه اشتراک مهم در دیدگاه‌های آل احمد و شایگان در مقوله «غرب‌زدگی» توجه به ماهیت فرهنگی آن است. آل احمد با آنکه در توصیف مقوله غرب‌زدگی به شدت متأثر از دیدگاه‌های چپ‌گرایانه و نظریه وابستگی متفکران آمریکای جنوبی است؛ اما توجه وی به مقولات فرهنگی در مقایسه با مسائل اقتصادی یکی از شاخصه‌های مهم نقد وی به پدیده غرب‌زدگی است که کار وی را از بسیاری از منتقدین جهان‌سومی توسعه‌نیافتگی در پارادایم وابستگی متفاوت می‌کند. بی‌شک جنبه‌های فرهنگی کار آل احمد چه در غرب‌زدگی و چه در آثار

داستانی و غیرداستانی وی پررنگ است، و غرب‌زدگی را می‌توان به‌نوعی شکل خاصی از نسخه فرهنگی مکتب وابستگی دانست که البته محصول فضای روشنفکری ایران است. (قاضیان، ۱۳۸۶: ۱۳۶) شایگان را هم می‌توان فیلسوف فرهنگ تلقی کرد. وی در تمام دوره حیات فکری خود به موضوع فرهنگ و ابعاد فرهنگی پدیده‌های سنتی و مدرن بیشتر از سایر وجوه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیکی آنها توجه دارد.

آخرین ویژگی مشترک این دو متفکر در نفی ارزش مدرنیته غربی است. آل احمد ترویج ایده برتری و پیشرفت غربی و عقب‌ماندگی ایرانی را به‌صراحت به چالش می‌کشد و با لحنی انتقادی می‌گوید: «یک‌عمر تو کله ما کرده‌اند که فرنگ، بهشت روی زمین است. کتاب، معلم، رادیو، حکومت و روزنامه‌ها، همه می‌گویند، بهشت روی زمین است. کسی هم نمی‌آید بگوید بابا فرنگ هم چندان تخم دو زرده‌ای نیست.» (آل احمد، ۱۳۵۷ ب: ۵۹) این امر به شکل دیگری در آرای شایگان متقدم هم مطرح می‌شود. عقب‌ماندگی برای شایگان به معنی عقب بودن نسبت به پیشرفتی خاص نیست و در نگاه وی پیش و پسی در گردش جهان در کار نیست؛ بلکه او معتقد است که ما نسبت به تاریخ عقب‌مانده‌ایم و منظور از تاریخ، تاریخ غرب است. او معتقد است با روایتی متکی به آرمان‌های خوش‌بینانه قرن نوزدهمی و بر اساس معیارهای اقتصادی که مبتنی بر آن آرمان‌هاست ما عقب‌مانده‌ایم، اما در روایت وی که تاریخ غرب بر محور نیست‌انگاری یا غفلت از وجود شکل گرفته است، عقب‌ماندگی جوامع شرقی به معنای یک مرحله آلودگی کمتر نسبت به این تاریخ نیست‌انگارانه است. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴۶)

۷-۲. تفاوت دو دیدگاه درباره غرب‌زدگی

بررسی نظریات آل احمد و شایگان در خصوص غرب‌زدگی نشان می‌دهد که با وجود اشتراکات متعدد در دیدگاه‌های این متفکر تمایزات بسیار مهمی در نظریات آنها وجود دارد که معنای کاملاً متفاوتی به این مفهوم در ادبیات فکری آنها داده است.

نخستین و مهم‌ترین تفاوت، در رویکرد آنها به مفهوم غرب و غرب‌زدگی است، آل احمد اساساً غرب‌زدگی را پدیده‌ای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌بیند. برای وی مفهوم غرب و شرق نه معنای سیاسی دارد و نه معنای جغرافیایی، بلکه یک مفهوم اقتصادی است. (آل احمد، ۱۳۷۳: ۲۲) درحالی‌که شایگان رویکردی فلسفی به موضوع غرب‌زدگی دارد. او طرح مسئله تقدیر تاریخی تمدن‌های آسیایی را قهرماً یک مسئله فلسفی می‌داند که شیوه پرسش آن نیز غربی است. غربی بدان معنا که چون سبطه اندیشه غرب این پدیده‌ها را شکل داده است و فقط با استفاده از سلاح همان اندیشه که شیوه پرسشگری و روش تحلیلی و انتقادی است، می‌توان بر آن مسلط شد و احیاناً نحوه رسوخش را دریافت. (شایگان، ۱۳۵۶: ۵)

تفاوت مهم دیگری که ریشه در تفاوت اول دارد به ادبیات و نحوه تحلیل موضوع مربوط می‌شود. آل احمد زبانی ژورنالیستی و ادبیاتی همه‌فهم دارد. همین خصلت هم راز فراگیر شدن ایده غرب‌زدگی وی در میان اقشار مختلف جامعه ایران است به‌نحوی که عامه مردم با شنیدن واژه «غرب‌زدگی» به‌سرعت به یاد وی و کتابش با همین نام می‌افتند. (عبدالکریمی، ۱۳۸۹: ۱۳۹) درحالی‌که نام شایگان و همچنین کتاب مهم وی در دوره نخست حیات فکری‌اش یعنی «آسیا در برابر غرب» که در آن مفهوم غرب‌زدگی مورد تحلیل قرار گرفته صرفاً در جوامع روشنفکری و دانشگاهی شناخته شده است و فهم نظر وی مستلزم آشنایی با برخی دیدگاه‌های فلسفی و توانایی درک منطق نسبتاً پیچیده وی است.

سومین تفاوت اساسی در رویکرد آنها به مفهوم غرب‌زدگی ناشی از درک متفاوتشان درباره این مفهوم است. برای آل احمد غرب‌زدگی پیامد یک رابطه نابرابر اقتصادی است که منجر به سلطه فراگیر کشورهای توسعه‌یافته بر جوامع عقب‌مانده می‌شود. وی به‌صراحت در این خصوص می‌گوید: «غرب‌زدگی یعنی عوارض رابطه خاص اقتصادی (و لاجرم سیاسی) میان این دودسته ممالک شرق و غرب که رابطه دوطرفه یک معامله نیست. یا رابطه دوطرفه یک معاهده. بلکه چیزی است در حدود رابطه ارباب و بنده.» (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۷) درحالی‌که شایگان انتقال نیست‌انگاری مدرن به‌عنوان «غروب خدایان» به جوامع غیراروپایی را مصداق اصلی غرب‌زدگی می‌داند. او برخلاف آل احمد از یک رابطه نابرابر سخن نمی‌گوید؛ بلکه به دنبال تحلیل وضعیتی است که نتیجه به محاق رفتن انگاره‌های سنتی بر اثر هجوم نیست‌انگاری

مدرن به‌عنوان یک مهمان هولناک است که منجر به یک جهش تمدنی یا به تعبیر شایگان «موتاسیون» عجیب و غریب می‌شود. (شایگان، ۱۳۵۶: ۸۹)

علاوه بر تفاوت‌های ذکر شده یک تفاوت مهم دیگر هم در دیدگاه‌های آنها نسبت به پدیده غرب‌زدگی وجود دارد که از اهمیت زیادی برخوردار است و آن نحوه برون‌رفت از این وضعیت است. آل احمد معتقد بود که «غرب‌زدگی یک دایره بسته است که باید از یک جایی باز شد». (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۱۸) راهکار هر دو آنها استفاده از میراث معنوی و مذهبی شرق به‌عنوان ابزاری برای مقابله با سیطره فرهنگی غرب در موضوع «غرب‌زدگی» است. الگوی پیشنهادی آل احمد برای مقابله با غرب‌زدگی نوعی بازگشت به مذهب شیعه با محوریت روحانیت سنتی است. (آل احمد، ۱۳۴۵: ۱۶۳) وی در کتب «حسی در میقات» که سفرنامه حجر وی تلقی می‌شود به‌صراحت به این موضوع اشاره می‌کند و می‌گوید: «اگر غرب با این استعمار نوع جدیدش، این چنین بر ارابه مسیحیت می‌راند، چرا در این حوالی که ماییم، ارابه اسلام را چنین زنگ‌زده‌ها کرده‌ایم؟ و از خود می‌پرسیدم که برای موضع گرفتن در مقابل غرب این مراسم حج، خود نوعی سکوی پرش نیست؟...» (آل احمد، ۱۳۸۳: ۱۳۶)

برخلاف آل احمد که احیاء هویت و میراث مذهبی را چاره مقابله با غرب‌زدگی می‌بیند شایگان نگاهی متفاوتی به موضوع دارد. به‌زعم وی خاطره قومی و تاریخی ما رو به فراموشی است و در چنین شرایطی بحث درباره اهمیت یا عدم اهمیت سنت‌ها و هویت و غیره، بدون بحث پایه‌ای در خصوص نیروهایی که مورد معارضه هستند، قشری است و تا زمانی که این جدل صورت نگیرد و ما موجودیت خود و تمدنی را که معروض هستیم، نشناسیم و مورد پرسشگری قرار ندهیم، در این باره موفقیتی نخواهیم یافت. (شایگان، ۱۳۵۶: ۴) شایگان معتقد است که: «تمدن‌های جهان سوم تنها از راه ایدئولوژیک شدن می‌توانند عرفی شوند، چرا که عصر علم و تکنیک دوران روشنگری و سیر پرماجرایی دیالکتیک ذهن را طی نکرده‌اند، بنابراین اندیشه انتقادی که گاه در غرب می‌تواند از زیاده‌روی در جزم‌اندیشی جلوگیری کند و در واقع پادزهری است در برابر ایدئولوژیک شدن، در آنها اثر ندارد. چرا که ایدئولوژی به دو نیاز اساسی یعنی نیاز به اعتقاد داشتن و نیاز به توضیح و توجیه این اعتقاد پاسخ می‌گوید.» (شایگان، ۱۳۷۳ الف: ۱۰)

آل احمد در کنار برخی روشنفکران دیگر نظیر شریعتی به گفتمان اصالت می‌پردازد. وی نقدهای خود را از قدرت سلطه‌طلبانه غرب بسط داده است. این نقد بر مفهوم غرب‌زدگی متمرکز است که آل احمد با آن به روشنفکران سکولار حمله می‌کند. او معتقد است که این روشنفکران قادر به ساختن مؤثر مدرنیته اصیل ایرانی نیستند. او برای این منظور مفهوم «بازگشت» به فرهنگ اسلامی را مطرح کرد که در عین حال معتبر است. آل احمد معتقد بود که با پرهیز از نیروهای همگن‌کننده و بیگانه‌کننده مدرنیته غربی، باید به ریشه‌های فرهنگ اسلامی بازگشت. البته این گفتمان از نظر سیاسی کمی پیچیده بود. در واقع آل احمد می‌خواست مدرنیته را با سنت اسلامی ایرانی تجسم کند. (Mirsepasi, 2000: 96) در حالی که شایگان سعی دارد تا به مخاطب خود خاطرنشان سازد که: «هرگونه اعتبار دوباره بخشیدن به سنت اگر با آگاهی متناسب با زمانه، با چشم‌انداز سرشت تاریخی، همراه نباشد نه تنها به میان‌بر زدن در تاریخ نخواهد انجامید. بلکه فرایند ایدئولوژی‌زدگی را تسریع خواهد کرد.» (شایگان، ۱۳۷۳ ب: ۴۳۵) البته شایگان از نوعی احیاء معنویت در چهارچوب بازگشت به اقلیم گم‌شده روح سخن می‌گوید و معتقد است که: «تنها رخدادی که می‌تواند بر رشد ناآگاهانه و خودجوش تاریک‌اندیشی دینی مانع ایجاد کند آن است که شرق، اصول بنیادی روشنگری را بپذیرد و غرب، ارج و قرب اقلیم گم‌شده روح را به آن بازگرداند.» (شایگان، ۱۳۸۰: ۳۳)

بررسی مقایسه‌ای دیدگاهی آل احمد و شایگان نشان می‌دهد که با وجود نقاط اشتراکی که میان این دو روشنفکر در طرح دیدگاه‌های آنها درباره مفهوم غرب‌زدگی به چشم می‌خورد، بی‌شک تمایزات اساسی میان آنها وجود دارد که ریشه در تفاوت رویکرد یک روشنفکر با پیشینه سیاسی رادیکال در سنت چپ نظیر آل احمد، با یک روشنفکر فیلسوف‌مآب علاقه‌مند به معنویت شرقی و به‌دوراز فضای سیاست است. برای آل احمد غرب‌زدگی نتیجه سلطه سیاسی و استثمار اقتصادی است در حالی که شایگان آن را نتیجه سیطره نیست‌انگاری عصر مدرن بر گنجینه‌های معنویت شرقی می‌داند. در نگاه شایگان رابطه سیاسی و اقتصادی غرب و شرق از اهمیت ثانویه برخوردار بوده و نتیجه ماهیت متفاوت غرب مدرن است.

دیدگاه داریوش شایگان	دیدگاه جلال آل احمد	محورهای مطالعه
تحت‌تأثیر احمد فردید		نقاط اشتراک رویکرد غرب‌زدگی
بستر فکری و فرهنگی و توسعه نامتوازن دهه ۵۰		
تمرکز بر بعد فرهنگی مفهوم غرب‌زدگی		
رویکردی فلسفی به مفهوم غرب‌زدگی	رویکردی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی به مفهوم غرب‌زدگی	نقاط افتراق رویکرد غرب‌زدگی
ادبیات و تحلیل هستی‌شناختی از مفهوم غرب‌زدگی	ادبیات و تحلیل ژورنالیستی از مفهوم غرب‌زدگی	
ریشه غرب‌زدگی در هجوم نیست‌انگاری مدرن و به محاق رفتن انگاره‌های سنتی	ریشه غرب‌زدگی در رابطه نابرابر اقتصادی میان بلوک غرب و شرق	
برون‌رفت از غرب‌زدگی در سیر دیالکتیک ذهن و رشد اندیشه انتقادی در مقابل جزم اندیشی	برون‌رفت از غرب‌زدگی در بازگشت به مذهب شیعه با محوریت روحانیت سنتی	
مدرنیته بومی در احیاء معنویت در چهارچوب بازگشت به اقلیم گم شده روح	مدرنیته ایرانی در بازگشت به فرهنگ اسلامی	

جدول شماره ۱. مقایسه وجوه اشتراک و افتراق رویکرد آل احمد و شایگان به مفهوم غرب‌زدگی

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نظریه غرب‌زدگی از مهم‌ترین دستاوردهای نظری روشنفکران ایرانی در مواجهه با مدرنیته و دستاوردهای آن است. این نظریه بیش از پنج دهه فضای فکری و فرهنگی جامعه ایرانی را تحت‌تأثیر قرار داده و این مفهوم به یکی از کلیدواژه‌های نقد دستاوردهای عینی و ذهنی مدرنیته در ایران معاصر تبدیل شده است. البته نکته قابل‌تأمل در خصوص این مفهوم تنوع و تفاوت رویکردهایی است که روشنفکران ایرانی به آن دارند. در این پژوهش تلاش شده تا دو نمونه متفاوت از رویکرد به مفهوم غرب‌زدگی در ادبیات فکری دو روشنفکر شاخص ایرانی مورد بررسی مقایسه‌ای قرار گیرد.

شایگان و آل احمد دو نمونه مهم از روشنفکران ایرانی هستند که مفهوم غرب‌زدگی و مواجهه فرهنگ ایرانی را با تمدن مدرن غربی مورد بررسی قرار داده‌اند. بررسی انجام شده در این پژوهش نشان می‌دهد با آنکه هر دو آنها این مفهوم را از فردید وام گرفته‌اند؛ اما با خلاقیت‌های نظری که در خصوص آن صرف کرده‌اند رویکردی کاملاً متفاوت از فردید به این مفهوم داشته و حتی وجود فضای فکری و فرهنگی و بستر اجتماعی مشترک آنها در عصر پهلوی دوم، نظیر نوسازی شتاب‌زده و مصرف‌گرایی سطحی و بحران‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مشترک آن دوره و همچنین سیطره رویکرد فرهنگی بر نظریات آنها، مانع از شکل‌گیری تمایزات جدی در رویکرد آنها به مفهوم غرب‌زدگی نبوده است.

بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شایگان و آل احمد به مفهوم غرب‌زدگی نشان می‌دهد که تمایز اساسی در دیدگاه این روشنفکران در نحوه به‌کارگیری این مفهوم است. آل احمد این مفهوم را در معنای سیاسی آن و در واکنش به سلطه سیاسی و اقتصادی قدرت‌های استعمارگر به کار می‌گیرد، درحالی‌که برای شایگان این مفهوم بیانگر چیرگی هستی‌شناختی مدرنیته غربی بر جوامع شرقی و تخریب معنویت به‌عنوان عنصر محوری فرهنگ این جوامع است.

تمایز کاربست این مفهوم ریشه در تفاوت رویکرد دو متفکر دارد. آل احمد اساساً روشنفکری سیاسی با پیشینه فکری مارکسیستی است که عنصر سیاست و اقتصاد و موضوع استعمار و امپریالیسم برای وی به‌عنوان شاخصه اصلی تمایز جوامع غربی و شرقی از اهمیت زیادی برخوردار است. درحالی‌که شایگان متفکری است که در بستر ادبیات فلسفی رشد کرده و اساساً رویکردش به مقولات مختلف به‌خصوص رابطه شرق و غرب هم فلسفی بوده و به طور طبیعی ماهیت هستی‌شناختی تمدن و فرهنگ برایش اولویت تلقی می‌شود. در نگاه وی ماهیت سیاست و اقتصاد تابعی از مبانی هستی‌شناختی جوامع تلقی می‌شود. این تمایز در ادبیات فکری و همچنین دایره مخاطب آنها هم قابل مشاهده است؛ آل احمد به اقتضای ماهیت عمومی سیاست، ادبیاتی ژورنالیستی و عامه‌فهم و پرمخاطب دارد درحالی‌که زبان شایگان فلسفی و عمیق و دارای ارجاعات پیچیده فلسفی و فرهنگی بوده که برای مخاطبین خاص مناسب است.

تفاوت رویکرد آنها حتی در نحوه ارائه راهکارهایشان برای رهایی از پدیده غرب‌زدگی هم قابل مشاهده است. آل احمد باتوجه‌به ماهیت ایدئولوژیک سیاست در عصر خود، احیاء مذهب را به‌عنوان سلاحی مناسب برای مبارزه با غرب‌زدگی تجویز می‌کند درحالی‌که پیچیدگی نگاه فلسفی شایگان مانع از ارائه راهکارهای ایدئولوژیک برای رهایی از غرب‌زدگی می‌شود. او اساساً نسخه‌های ایدئولوژیک که به بازتولید سنت منجر می‌شود را هم شکل دیگری از غرب‌زدگی می‌داند.

۹. ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه موازین اخلاقی شامل رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات افراد و ورود یا خروج داوطلبانه مشارکت‌کنندگان رعایت شده است. همچنین ملاحظات اخلاقی مطابق با اصول اخلاق در پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

۱۰. سپاسگزاری و حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

۱۱. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

۱۲. منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۴۷). اشاراتی به غرب‌زدگی و اشتباهات آن. مجله فردوسی، شماره ۸۵۷.
- آشوری، داریوش (۱۳۷۶). ما و مدرنیته. تهران: صراط.
- آل احمد، جلال (۱۳۴۵). کارنامه سه‌ساله. تهران: رواق.
- آل احمد، جلال (۱۳۵۵). سه مقاله دیگر. تهران: رواق.
- آل احمد، جلال (۱۳۵۷ الف). ارزیابی شتاب‌زده. تهران: رواق.
- آل احمد، جلال (۱۳۵۷ ب). نفرین زمین. تهران: رواق.
- آل احمد، جلال (۱۳۷۲). در خدمت و خیانت روشنفکران. تهران: فردوس.
- آل احمد، جلال (۱۳۷۳). غرب‌زدگی. تهران: فردوس.
- آل احمد، جلال (۱۳۷۶). مدیر مدرسه. تهران: معیار علم.
- آل احمد، جلال (۱۳۸۳). خسی در میقات. تهران: فردوس.
- براهنی، رضا (۱۳۹۳). قصه‌نویسی. تهران: نشر نگاه.
- برمن، مارشال (۱۳۷۹). تجربه مدرنیته. ترجمه مراد فرهادپور، تهران: طرح نو.
- بروجدی، مهرزاد (۱۳۷۷). روشنفکران ایرانی و غرب. تهران: فرزانه روز.
- بهنام، جمشید (۱۳۵۹). ایرانیان و اندیشه تجدد. تهران: فرزانه روز.

- دهباشی، علی (۱۳۷۸). یادنامه جلال آل احمد، تهران: نشر شهاب.
- شادمان، فخرالدین (۱۳۲۶). تسخیر تمدن فرنگی. تهران: چاپخانه ایران.
- شایگان، داریوش (۱۳۵۵). بت‌های ذهنی و خاطره‌های ازلی. تهران: امیرکبیر.
- شایگان، داریوش (۱۳۵۶). آسیا در برابر غرب. تهران: امیرکبیر.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۳ الف). ایدئولوژی شدن سنت. ترجمه مهرداد مهربان. کیان، ۴(۱۹)، صص ۱۹-۱۰.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۳ ب). هانری کرین: آفاق تفکر معنوی اسلام ایرانی. ترجمه باقر پرهام. تهران: فرزانه روز.
- شایگان، داریوش (۱۳۷۴). زیر آسمان‌های جهان: گفتگوی داریوش شایگان با رامین جهاننگلو. ترجمه نازی عظیم، تهران: فرزانه روز.
- شایگان، داریوش (۱۳۸۰). افسون‌زدگی جدید: هویت چهل تکه و تفکر سیار. ترجمه فاطمه ولیانی، تهران: فرزانه روز.
- شایگان، داریوش (۱۳۹۷). قصه یک گسست. مجله بخارا، ۱(۱۲۴)، خرداد و تیر.
- گلدستون، جک. (۱۳۸۵). مطالعات نظری، تطبیقی و تاریخی در باب انقلاب‌ها. ترجمه محمدتقی دل افروز، چاپ اول، تهران: نشر کویر.
- صادقی شهپر، علی. (۱۳۸۷). روش‌شناسی عرفان تطبیقی. پژوهشنامه ادیان، ۲(۴)، دوره پاییز و زمستان.
- فانون، فرانسیس (۱۳۶۱). مغضوبین زمین، به کوشش باقری. تهران: مولی.
- فردید، سید احمد (۱۳۹۵). غرب و غرب‌زدگی. تهران: فرنو.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری. تهران: نشر نی.
- قاضیان، حسین (۱۳۸۶). جلال آل احمد و گذار از سنت به تجدد. تهران: کویر.
- قانع‌راد، محمدامین (۱۳۸۸). «نامانی هستی‌شناختی زندگی شهری در آثار روشنفکران ادبی». مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۳(۲)، ۸۵-۶۲.
- قیصری، علی (۱۳۸۳). روشنفکران ایران در قرن بیستم، تهران: هرمس.
- عبدالکریمی، بیژن (۱۳۸۹). جلال آل احمد، غرب‌زدگی و ضرورت بازگشت به سنت. غرب‌شناسی بنیادی، ۱(۲)، پاییز و زمستان.
- معارف، عباس (۱۳۸۰). نگاهی دوباره به مبادی حکمت انسی. تهران: رایزن.
- میرسپاسی، علی (۱۳۸۴). تأملی درباره مدرنیته ایرانی. تهران: طرح نو.
- میرسپاسی، علی (۱۳۸۶). روشنفکران ایران: روایت‌های یاس و امید. ترجمه عباس مخبر، تهران: توسعه.
- نژادایران، محمد. حسام‌قاضی، روزان (۱۴۰۱). غرب‌زدگی جلال آل احمد نقدی بر مدرنیسم سطحی و مدرنیزاسیون وابسته عصر پهلوی. فصلنامه نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱(۲۵)، تابستان ۱۴۰۱.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۸۷). فلسفه تاریخ روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری. چاپ اول، تهران: نشر طرح نو.
- نیچه، فریدریش (۱۳۵۲). دجال. ترجمه عبدالعلی دستغیب. تهران: آگاه.
- نیچه، فریدریش (۱۳۷۶). اراده معطوف به قدرت، ترجمه محمدباقر هوشیار. تهران: فرزانه روز.
- هاشمی، محمد منصور (۱۳۸۳). هویت اندیشان و میراث فکری احمد فردید. تهران: نشر کویر.

Babich, B. (1994). Nietzsche's philosophy of Science: Reflecting Science on the ground of art and Life. Albany: State University of New York Press.

Behnam, Jamshid (1979) Iranians and the Thought of Modernity. Tehran Farzan Rooz.

Heidegger, M. (1962). Being and Time. Translated by John Macquarrie & Edward Robinson. London: SCM Press.

Campbell, T. (2011). Improper Life: Technology and Biopolitics from Heidegger to Agamben. London: Univ Of Minnesota Press.

Shayegan, D. (1992). Cultural Schizophrenia; Islamic Societies Confronting the West. London: Syracuse University Press.

References

- Abdul Karimi, B. (2010). J. Al-Ahmad, Westernization and the need to return to tradition. *Basic Western Science*, 1(2), fall and winter (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1966). *Three-year report card*. Tehran: Rowaq (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1976). *Three more articles*. Tehran: Rowaq (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1978 A). *Accelerated assessment*. Tehran: Rowaq (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1978 B). *curse of the earth* Tehran: Rowaq (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1993). *In the service and betrayal of intellectuals*. Tehran: Ferdous (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1994). *Westernization*. Tehran: Ferdous (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (1997). *headmaster*. Tehran: Criterion of Science (inPersian).
- Al-Ahmad, J. (2004). *Khasi in Miqat*. Tehran: Ferdous (inPersian).
- Ashouri, D. (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat (inPersian).
- Ashouri, D. (1968). References to Westernization and its mistakes. *Ferdowsi magazine*, number 857. (inPersian)
- Ashuri, Dariush (1997). *Us and modernity*. Tehran: Sarat.
- Babich, B. (1994). *Nietzsche's philosophy of Science: Reflecting Science on the ground of art and Life*. Albany: State University of New York Press.
- Berman, M. (2000). *The experience of modernity*. Translated by Murad Farhadpour, Tehran: New Design (inPersian).
- Behnam, Jamshid (1979) *Iranians and the Thought of Modernity*. Tehran Farzan Rooz.
- Boroujerdi, M. (1998). *Iranian and Western intellectuals*. Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Brahni, R. (2014). *story writing*. Tehran: Negha publishing house (inPersian).
- Campbell, T. (2011). *Improper Life: Technology and Biopolitics from Heidegger to Agamben*. London: Univ Of Minnesota Press.
- Dehbashi, A. (1999). *Memoir of Jalal Al-Ahmad*. Tehran: Shahab Publishing House (inPersian).
- Fakuhi, N. (2013). *Urban anthropology*. Tehran: Ney Publishing (inPersian).
- Fanon, F. (1982). *The angry people of the earth, due to Bagheri's efforts*. Tehran: Molla (inPersian).
- Fardid, S. A. (2015). *West and Westernization*. Tehran: Ferno (inPersian).
- Ghazian, H. (2016). *J. Al-Ahmad and the transition from tradition to modernity*. Tehran: Kavir (inPersian).
- Goldstone, J. (2006). *Theoretical, comparative and historical studies about revolutions*. Translated by Mohammad Taghi Del Afrooz, first edition. Tehran: Nash Kavi (inPersian).
- Hashemi, M. M. (2005). *Identity of thinkers and intellectual heritage of Ahmed Fardid*. Tehran: Nash Kavir (inPersian).
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Translated by John Macquarrie & Edward Robinson. London: SCM Press.
- Qayseri, A. (2004). *Iranian intellectuals in the 20th century*. Tehran: Hermes (inPersian).
- Ma'arif, Abbas (2010). *Another look at the principles of Ansi's wisdom*. Tehran: Raizen.
- Matin-Asgari, A. (2017). *Both Eastern and Western: An Intellectual History of Iranian Modernity*. Cambridge University Press.
- Mirsepasi, A. (2000). *intellectual discourse and the politics of modernization*. Cambridge University.
- Mirsepasi, A. (2017). *Transnationalism in Iranian Political Thought: The Life and Times of Ahmad Fardid*. Cambridge University Press.
- Mirspasi, A. (2005). *A reflection on Iranian modernity*. Tehran: New design (inPersian).

- Mirspasi, A. (2007). *Iranian intellectuals: narratives of despair and hope*. Translated by Abbas Mokhbar, Tehran: Tehsehan (inPersian).
- Nejadiraan, M., & Hossam Ghazi, R. (2022). The Westernization of J. Al-Ahmad, a critique on the superficial modernism and related modernization of the Pahlavi era. *Journal of social theories of Muslim thinkers*, 1(25 (inPersian).
- Nietzsche, F. (1973). *Antichrist Translated by Abdul Ali Dastghib*. Tehran: Aghaz (inPersian).
- Nietzsche, F. (1997). *Will directed to power, translated by Mohammad Bagher Hoshiar*. Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Nowzari, H.A. (2007). *Philosophy of history, methodology and historiography*. First edition, Tehran: New design publication (inPersian).
- Qanei Rad, M. (2009). "The ontological insecurity of urban life in the works of literary intellectuals". *Iranian Journal of Social Studies*, 3(2), 62-85 (inPersian).
- Sadeghi Shahpar, Ali. (2008). Methodology of comparative mysticism. *Journal of Religious Studies*, 2(4), autumn and winter period.
- Shadman, F. (1947). *Conquest of Western civilization*. Tehran: Iran Printing House.
- Shayegan, D. (1992). *Cultural Schizophrenia; Islamic Societies Confronting the West*. London: Syracuse University Press.
- Shaygan, D. (1976). *Mental idols and eternal memories*. Tehran: Amirkabir (inPersian).
- Shaygan, D. (1977). *Asia against the West*. Tehran: Amirkabir (inPersian).
- Shaygan, D. (1994 B). *Henry Corbin: Horizons of Iranian Islamic Spiritual Thought*. Translated by Bagher Parham. Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Shaygan, D. (1995). *Under the skies of the world: Dariush Shaygan's conversation with Ramin Jahanbaglou*. Translated by Nazi Azima, Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Shaygan, D. (2001). *New Enchantment: The Forty-Part Identity and Mobile Thinking*. Translated by Fateme Waliani, Tehran: Farzan Rooz (inPersian).
- Shaygan, D. (2017). The story of a breakup. *Bukhara Magazine*, 1(124), Khordad and Tir (inPersian).
- Shaygan, D. (1994 A). *Ideology of Sunnah*. Translated by Mehrdad Mehraban. *Kian*, 4(19), pp. 10-19 (inPersian).